

A FELELŐSSÉG ELVE A MAGYAR ALKOTMÁNYBAN.

— Negyedik és befejező közlemény. —

A ministeri felelősség.

I. Mint már említém, a ministerium alkotmányunk szerint kettős állást foglal el az állami életben, mert egyrésztől a király bizalmából és az ő kinevezése alapján a királyi kormányzat legfelsőbb szerve; másrésztől az országgyűlési többség bizalmából a király tanácsa.

Az első minőségben az országgyűlés ellenőrzése alatt áll, a mennyiben felvilágosításokat adni tartozik és minden hivatalos eljárásáért és minden rendeletért, melyet aláír, felelős; a második minőségben pedig csakis az országgyűlés bizalma alapján működhetik, mert ha az országgyűlés iránta bizalmatlanságát fejezi ki, elveszti az erkölcsi alapot arra, hogy a királyt az országgyűlési többség nevében tanácscsal ellássa.

Az 1848. évi III. t.-cz. 4. §-a szerint a ministeriumnak minden egyes tagja mindennemű hivatalos eljárásáért felelős; a 32. §. értelmében pedig a ministerek felelősségre vonhatók:

a) minden oly tettért vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségben követtetik el, vagy adatik ki;

b) a kezeikre bízott pénz és egyéb értékek elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért;

c) a törvények végrehajtásában, vagy a közcsend* és bátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyi-

ben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók volnának.

A ministerek a fentiek szerint háromféle módon követhetnek el olyasmit, a miért felelősségre vonhatók, ú. m. közvetlenül a tiltott cselekményekre irányuló tevékenységgel (pl. rendelet kiadásánál), a királynak adott gonosz tanácscsal és végre a kötelességszerű tevékenység elmulasztásával.

Mind a három esetben a minister azért válik felelőssé, mivel hivatalos eljárásával az államot veszélyezteti. Mert ha akár az ország függetlensége, alkotmánya vagy törvényei ellen cselekszik, vagy ilyen cselekményeket tanácsával felidéz, illetőleg ellenjegyzésével ily cselekményekhez hozzájárul, akár nem teszi meg az államot fenyegető veszély elhárítására a szükséges lépéseket, az állami életorganismus rendes működését zavarja meg.

Az ily értelemben vett ministeri felelősség, minthogy ez az alkotmánynak és a jogrendnek jogi kényszereszközökkel való fentartását czélozza. jogi felelősségnek neveztetik.

Nem idegen alkotmányunkban azon elv, hogy mindazon büntények felett, melyek az államot támadják, az országgyűlés tekintse magát illetékes bírónak. Így a hűtlenségi perekben, így egyik-másik országos főméltóság ellenében — mint már említém — az országgyűlés hozott ítéletet.

Ezen elv alapján állott az 1848. évi törvényhozás is akkor, a midőn a ministerek jogi felelősségrevonásának módját meghatározta.

A képviselőház, mint a nemzeti akarat letéteményese és a királyi kormányzat ellenőrzésére hivatott testület, van leginkább abban a helyzetben, hogy a törvény betűihez való ragaszkodás nélkül, csupán az állam közjáva szempontjából ítélhesse meg a kormány cselekményeit, és épen ezért van leginkább hivatva arra, hogy a ministerek ellen a vádemelés jogát gyakorolhassa.

Ezen alapon áll az 1848. évi III. t.-cz. 33. §-a, mely szerint a ministerek vád alá helyztatását az alsótábla, szavazatainak általános többségével rendeli el. A vádindítványt természetesen bármely országgyűlési képviselő megteheti.

Ugyanezen törvény 34. §-ának intézkedése szerint a bíráskodást a főrendiház által saját tagjai közül titkos szavazással választott bíróság nyilvános eljárás mellett gyakorolja és a büntetést a vétséghez képest aránylag határozza meg.

Választatik pedig összesen 36 tag, kik közül azonban 12-tőt a képviselőház által a vádper elővitelére kiküldött biztosok, 12-tőt pedig a vád alá helyezett ministerek vehetnek vissza. Az ekként alakított 12 személyből álló bíróság mondja ki az ítéletet.

Ezen bíróság sokban hasonlít egy esküdtszéki bírósághoz, mert a vétkesség kimondásában nincsen a törvény betűjéhez kötve, hanem csakis legjobb lelkiismeretét tartozik követni és ítélete ellen felelkezésnek helye nem lehet. De hatásköre messze túlterjed a rendes esküdtszékek hatáskörén, a meny nyiben nemcsak a vétkesség kérdésében határoz, hanem a büntetést is maga szabja ki; sőt a büntetés kiszabásánál sincsen a büntető törvények szabványaihoz kötve, világosan felhatalmaztatván a törvényben arra, hogy «a büntetést a vétséghez képest aránylag határozza meg».

A büntetés nemének meghatározásában azonban ezen arbitrarius bíróság is korlátolva van, nem ugyan a törvény világos rendelkezése által, mint inkább a dolog természetéből kifolyólag; és ez az, hogy csak oly büntetésnemet alkalmazhat a ministerekre nézve, mely az érvényes hazai törvényekben büntetésnem gyanánt el van ismerve. Így ítélet halálra, fegyházra, börtönre stb., de nem ítélet száműzésre, jószágvesztésre, keréketörésre stb.

Nehogy pedig az országgyűlés által történt elmarasztalás a kegyelmezés által kijátszható legyen, az 1848. évi

III. t.-cz. 35. §-a kimondja, hogy az elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak általános bűnbocsánat esetében alkalmazható.

Az 1867. évi XII. t.-cz. 50. és 51. §-ai a miniszterek jogi felelősségét a közös miniszterekre is kiterjesztik, azzal az eltéréssel, hogy a közös miniszterek vád alá helyezését nem a magyar képviselőházra, hanem a delegatiókra bízák, a per bíróságát pedig akként rendelik megalakítani, hogy mindkét delegatio saját állama törvénytudó független állású polgárai közül választ 24-et, a kettő együtt 48-at, kik közül a másik delegatio törölhet 12-tőt, a kettő együtt 24-et, a vádlott miniszter szintén 12-tőt. Marad tehát legkevesebb 12 tag és pedig 6 magyar, 6 osztrák, a kik együtt a vádper bírái.

Kivételt e tekintetben a közös pénzügyminiszter képez, ki ellen a függő államadósságok törvényellenes kezeléseért és közös kölcsön felvétele esetén ennek kezeléseért a magyar országgyűlés is emelhet vádat; de a per bírója ez esetben is a delegatio által választatik.*

A horvát-szlavon-dalmátországi bán az 1868. XXX. t.-cz. 50. §-a értelmében a horvát-szlavon-dalmát országgyűlésnek felelős.

Ezen felelősséget az 1874. évi január 10-én szentesített horvát autonóm törvény a horvát országos kormány felelősségével együtt következőképen szabályozza.

A bán, illetve helyettese, az országgyűlés által felelősre vonható, illetve vád alá helyezhető minden cselekményért vagy mulasztásért, mely által a Horvát- és Szlavonországokban érvényes állami alaptörvények egyike, különösen pedig az ezen országok közt egyrészlől s a magyar királyság közt másrészlől kötött közjogi kiegyezésről szóló állami alaptörvény, avagy más valamely törvény szándékosan súlyosan meg-

* A közös miniszterek felelősségére nézve lásd szerzőnek «Magyarország közjogi viszonya Ausztriához» című művét. 144—147. l.

sértetik; továbbá minden cselekményért vagy mulasztásért, mely-lyel a horvát és szlapon királyságoknak önállósága a magyar korona országaival való kapcsolatában, avagy ezen kapcsolat maga, szándékosan megsértetik vagy veszélyeztetik. (1. §.)

A bán, illetve helyettesének felelőssége az illető osztályfőnököt is terheli, a közreműködése mellett a bán vagy helyettese által végrehajtott kormánycselekedetekért, ha csak ily cselekedet ellen írásban óvást nem emelt. (2. §.)

A vádalahelyezés felett az országgyűlés határoz és a vád $\frac{2}{3}$ szótöbbséggel határozható el. A vádat az országgyűlés által saját kebeléből választott két tag képviseli.

A per bírósága, mely regnicolaris bíróságnak nevezetik, áll a horvát-szlavon-dalmát hétszemélyes tábla biráiból, a báni tábla, valamint a zágrábi és eszéki törvényszék elnökeiből, a báni tábla legidősebb két birájából, összesen 12 tagból. Továbbá 12 tagot választ az országgyűlés, saját tagjainak kizárásával, a törvénytudó horvát-szlavon illetőségű polgárok közül.

Hat tagot a vádlott, hatot a vádló visszavethet olykép hogy hat birói és hat választott tag maradjon. A bíróság elnöke a hétszemélyes tábla elnöke.

A bíróság az ítélethozatalnál a törvényes bizonyítékokhoz kötve nincsen, lelkiismerete szerint és titkos szavazással ítélt s az elmarasztaláshoz $\frac{2}{3}$ szótöbbség kívántatik.

Ezen bíróság azonban nemcsak összealkotási módjára különbözik azon bíróságtól, mely a vád alá helyezett magyar ministerek felett ítélt, hanem főképen abban is, hogy más büntetést nem alkalmazhat, mint a hivatalvesztést, mely az államszolgálatban való ismétalkalmazást kizárja, és a szolgálatból való egyszerű elbocsátást.

Az idézett törvény 5. §-a a bűnösnek ítélt bán, vagy osztályfőnök által okozott magánjogi kártérítési igények, a 29. §. pedig a büntető-törvényekbe ütköző cselekmények feletti ítélezést a rendes bíróságok körébe utalja.

Mindezekből látható, hogy a bán és a horvát országos kormány felelőssége nemcsak annyiban különbözik a magyar ministerek felelősségétől, hogy e felelősség nem annyira hatályos, mint a magyar ministereké, mivel úgy a vádaláhelyezéshez, mint az elmarasztaláshoz $\frac{2}{3}$ szótöbbség kívántatik; hanem főképen abban, hogy a bán ellen emelt vádper bírósága egy az országgyűlésen kívül álló fegyelmi bíróság, a bán felelőssége nem jogi, hanem fegyelmi felelősség, a fenforgó büntető- vagy magánjogi kérdésekben pedig már a rendes bíróságok, rendes eljárás szerint ítélnék a fegyelmi úton elbocsátott bán vagy osztályfőnök felett.

Mint mondám, a ministerek jogi felelősségének célja a királyi kormányzatnak az alkotmány s a jogrend korlátai közé szorítása.

Hogy az országgyűlés a ministeriumot a törvények betartására kényszeríthesse, a felett folytonos ellenőrzést kell gyakorolnia. De az országgyűlés nincsen azon helyzetben, hogy a kormány pénzkezelését és annak törvényességét pontosan ellenőrizhesse, mert egy oly nagy testület, mint az országgyűlés, a pénzügyi ellenőrzés gyakorlására képtelen. Az 1848. évi III. t.-cz. 32. §. *b*) pontjában megállapított felelősség tehát hatálytalan maradna, ha nem volna egy oly állami szerv, mely ezen ellenőrzés gyakorlására képes és ha törvényellenességet észlel, azt az országgyűlés tudomására hozza.

Ezen állami szerv az 1870. évi XVIII. t.-cz. által felállított állami számvevőszék, melynek elnöke ministeri rangban és fizetésben van és a képviselőház kezdeményezése folytán az országgyűlés által kijelölt három egyén közül a király által élethossziglan neveztetik ki. Alelnöke és számtanácsosai a számvevőszék elnökének javaslatára a miniszterelnök ellenjegyzése mellett neveztetnek ki. Az elnök, alelnök és számtanácsosok egymásközt, vagy a miniszterekkel sem egyenes ági, sem első- vagy másodikzi oldalági rokonságban, illetőleg sógorságban nem állhatnak.

A számvevőszék említett és egyéb hivatalnokai az országgyűlés egyik házának sem lehetnek tagjai és nem viselhetnek oly állami vagy magánhivatalt, állást vagy tisztséget, mely számadási vagy vagyoni felelősséggel jár, a természetes és törvényes gyámság kivételével. Továbbá sem közvetlenül, sem hozzátartozóik vagy más közvetítők által nem vehetnek részt oly vállalatokban, melyek az állammal bárminő segélyezési vagy szerződési viszonyban állanak.

A számvevőszék elnöke az országgyűlésnek felelős minden mulasztásért vagy törvényellenes eljárásért, melyet vagy maga követ el, vagy a melyet — tudomása lévén róla — jelentésében az országgyűlés elé nem terjeszt. A felelősségrevonás a ministerekével azonos módon történik.

Az állami számvevőszék azonban csak utólagos ellenőrzésre van hivatva, nem úgy, mint a belga vagy az angol hasonló intézmény, mely visájának megtagadásával a ministerek pénzültványainak kifizetését is megakadályozhatja.

Az állami számvevőszék a ministeriumok számadásait a havonként elébe terjesztett számadások alapján megvizsgálja, az általa gyakorolt összes ellenőrzés eredményéről évnegyedi kimutatásokat készít, azt észrevételei kíséretében a ministertanáccsal közli, évenként szeptember 1-ig pedig a megelőző évre vonatkozó zárszámadást, egybehasonlítva az azon évre megállapított költségvetéssel, elkészíti s észrevételei kíséretében a ministertanáccsal közli. Ezt azután a miniszterelnök a ministertanács idevonatkozó határozataival együtt az országgyűlés elé terjeszti.

A zárszámadással egyidejűleg az államvagyon mérlegét, valamint az államháztartás, az államvagyon és az államadóságok kezelése körül a megelőzőtt kezelési évben szerzett tapasztalatairól szóló jelentését is elkészíti, melyet a miniszterelnök a ministertanács észrevételei kíséretében szintén az országgyűlés elé terjeszt.

Az állami számvevőszék ezen alakjában alkalmas szerv arra, hogy az állam pénzügyei körül a ministerek visszaéléseit felfedezze, de nem alkalmas szerv arra, hogy ily visszaéléseket előzetesen meg is gátolhasson.

A számvevőszék az országgyűlés bármely házának kívánatára a számadásokat vagy magának a háznak, vagy a ház küldöttségének megvizsgálása alá terjeszteni tartozik.

A ministerium pénzügyi ellenőrzése a számvevőszék közvetítése által az országgyűlésnek igen meg van könnyítve, mert a tulajdonképeni ellenőrzést egy az országgyűlésnek felelős és a ministeriumtól és a pártélettől független hatóság, — mely az ellenőrzés eredményéről az országgyűlésnek jelentést tenni tartozik — sokkal inkább képes elvégezni, mint maga az országgyűlés.

A közös ministerek pénzügyi ellenőrzését a közös számvevőszék és a függő államadóságok kezelését ellenőrző bizottságok gyakorolják.

II. De a ministerek nemcsak abban az értelemben felelősek az országgyűlés előtt, hogy az alkotmányba vagy törvénybe ütköző rendeletet ki ne adjanak, ilyenhez hozzá ne járuljanak, vagy a királynak törvény vagy alkotmányba ütköző cselekményt ne tanácsoljanak; hanem azon minőségükből kifolyólag, hogy az országgyűlés bizalmi férfiai a király tanácsolására, abban az értelemben is felelősök, hogy az országot oly irányban kormányozniok nem szabad és a királynak olyan tanácsot ne adjanak, a mely az országgyűlési többségnek nem tetszik, a mely miatt az országgyűlési többség bizalma tőlük elfordul.

A ministerium ugyanis oly szoros erkölcsi függésben van az országgyűléssel, hogy csakis ott és addig képes az állam kormányzását az állam javára vezetni, a hol és a meddig ő a helyzet ura az országgyűlésen, ő vezérli az országgyűlés tanácskozásait, az országgyűlés az ő törvény-

javaslatait és propositióit fogadja el, és az általa adott felvilágosításokat tudomásul veszi.

Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a ministeriumot az országgyűlésen többségben lévő párt támogatja, propositióinak elfogadását biztosítja. És hogy ez elérhető legyen, a ministeriumnak az országgyűlés többségben levő pártjának vezérférfiai közül kell kineveztetnie, mert az országgyűlési pártok természetesen csak saját pártvezéreik iránt viseltethetnek bizalommal.

Ha ellenben a ministerium az országgyűlési többség bizalmát nem bírja, annak természetes következménye az, hogy minden propositiói és törvényjavaslatai az országgyűlés által gyanakvólag fogadtatván, leszavaztatnak. az országgyűlési többség részéről a kormány folytonos támadásoknak van kitéve. az ellentét a kormány és az országgyűlés között állandóvá lesz és annyira elmérgesedhet, hogy az erkölcsi motívumok háttérbe szorulván, az országgyűlés az őt megillető jogositványok merev alkalmazásának terére lép, s a költségvetés és az évi ujonczjutalék megtagadásának jogával élve, s a kormányzást a kormánynak lehetetlenné téve. és a minisztereket folytonos felvilágosítások követelésével zaklatva, az egész állami életet megzavarja és a törvényhozói és végrehajtó hatalom közötti elkeseredett harcnak színterévé teszi.

Ezen veszedelmes kényszerhelyzet bekövetkeztetésének elhárítására fejlődött ki a parlamentaris kormányformával bíró államokban. és ezek mintájára nálunk is, azon törvényben ki nem mondott és csupán erkölcsi tekinteteken alapuló alkotmányos jogelv, hogy a ministerium csak addig maradhat helyén, a míg az országgyűlési többségnek, jelesen a képviselőház többségének bizalmát bírja, és ezen alapon az országgyűlés tárgyalásainak vezérelésére képes.*

* A politikai felelősség legelőször Angliában fejlődött ki. II. Vilmos ugyanis 1693 óta ministeriumát egyező véleményű tagokból alakította,

Ennek pedig a következő alapfeltételei vannak:

először a királynak erkölcsi kötelessége ministeriumát a többségben lévő vezéregyéniségei közül választania;

másodszor a ministeriumnak oly törvényjavaslatokat kell az országgyűlésen benyújtania, a melyeket az országgyűlési többség szükségesnek tart és helyesel;

harmadszor a törvényeket oly szellemben kell végrehajtatnia, a mily szellemben azokat az országgyűlési többség végrehajtatni kívánja;

a parlament erősebb pártjából, a wighekből vette és a parlament alsóházába is bevezette. (Concha: Újk. alk. II. 451. 1.) Ezáltal a kormány a parlamenti többség politikai irányának képviselőjévé vált, a miből azon elv fejlődött ki, hogy ha a kormány nem a parlamenti többség kifolyása, megszűnvné közte és a parlament közti erkölcsi és politikai kapocs, tovább nem kormányozhat. Ekként a kormány a parlamentnek politikailag is felelőssé kellett, hogy váljék.

Ebből aztán a királyra azon moraliter kötelező jogelv fejlődött ki, hogy ministereit — a kiknek hozzájárulása nélkül a II. György (uralk. 1760-ig) óta általánosan elismert jogelv értelmében egymagában semmiféle kormányzati ténny nem végezhetett — a parlament alsóházának többségben levő pártjából válaszsza; mert különben a kormány nélkülözné az erkölcsi alapot arra, hogy a nemzet többsége politikai meggyőződésének kifolyásául legyen tekinthető.

De oly jogszabály, mely ezen jogelvet törvénybe iktatná, vagy oly törvénybeli intézkedés, a melynek segélyével a király ezen elvhez való alkalmazkodásra kényszeríthető volna, Angliában sincsen, mert a vádemelés csak jogsértés vagy rossz kormányzás miatt vehető sikerrel alkalmazásba, a költségek megtagadása pedig — habár jogában áll az angol alsóháznak — nem elég hatalmas eszköz erre, mert Angliában nincsen az összes jövedelmekre vonatkozó költségvetési törvény és az angol alkotmányos gyakorlat szerint a költségek megtagadása nem is szokott a kormány iránti bizalmatlanság kifejezésére felhasználtatni. Mi kényszeríti hát a királyt arra, hogy ministeriumát a parlamenti többségből vegye? Azon erkölcsi felelősség érzülete, mely tiltja neki, hogy az alkotmány alapelveinek és a nemzeti közérzületnek megsértésével a királyság tekintélyét aláassa. Mi kényszeríti hát a ministeriumot, hogy elhagyja állását, ha a parlamentben többséggel nem

végre negyedszer a királynak oly tanácsokkal kell szolgálnia, hogy azok az országgyűlési többség előtt tetsző uralkodói cselekményeknek képezzék indító rugóit.

Egyszóval: a kormány oly politikát üzzön, mint a melyet az országgyűlési többség kíván, mert ha ezt nem teszi, eljátsza a bizalmat és a képviselőház bizalmatlanságának bármily alakban való megnyilatkozása esetén állásáról le kell mondanania.

A ministerium tehát nemcsak az alkotmány és a törvények megsértése miatt felelős az országgyűlésnek, hanem felelős azon politikáért is, melyet folytat, illetőleg a király-

bír? Azon kellemetlen helyzet, a melybe azáltal jut, hogy a parlamentben minden kormányzati cselekménye helytelennek találják és ezáltal a nemzet előtt tekintélye lerontatik.

A királynak jogában áll ministereit tetszése szerint megválasztani, a parlamentet pedig feloszlatni, a mennyiszer akarja. Ebben szintén csak erkölcsi felelősségérzete által korlátoltatik és nem volt rá eset, hogy ezen jogát kétszernél többször vegye alkalmazásba, épen úgy, mint a lordok háza is moraliter érzi magát kötelezve arra, hogy az alsóház határozatait kétszernél többször vissza ne utasítsa, mert érzi, hogy a nemzeti akarat az alsóházban nyilvánul és a nemzeti akarral való merev ellenkezés csak veszedelmet hozhat az államra, a királyságra és a lordok házára egyaránt.

Mint ezekből látható, az angol államéletben nem a jogszabályok által létesített mechanikus működés jut kifejezésre, hanem a nemzeti erő és a magasabb állami ethika ereje nyilatkozik meg abban, mely a jogszabályokat formailag érvényesnek elismeri ugyan, de az állami életben nem egyszer mellőzi azokat és helyettök a magasabb erkölcsi kívánalmaknak inkább megfelelő alkotmányi jogelveket emeli érvényre.

Jól mondja Concha, hogy «az angol nemzet évszázadokon át államilag oly fegyelmezetté, állami főszerveinek jogi önállósága oly elismertté lett, hogy nem kell félnie, ha magát életében a jog világos, részletes szabványai helyett a morálnak alanyi fölfogást, méltatást engedő és kívánó iránytűjére bizza, valamint a jól sikerült családban a tagok tudják ugyan viszonyuk jogi határait, de magukat nem ezek, hanem a családi élet magasabb etikája által vezettetik».

nak minden politikai vonatkozású cselekményeiért is, a melyet tanácsával előidéz, vagy a melyhez ellenjegyzése vagy hivatalban maradása által hozzájárul.

Mint hogy az ily értelemben vett ministeri felelősség nem azt czélozza, hogy a királyi kormány a törvényes korlátokat át ne lépje, hanem azt, hogy az országgyűlés a királyi kormányzat politikai irányára befolyást gyakorolhasson; mint hogy továbbá az ily értelemben vett felelősségnek jogi következményei nincsenek, hanem a kormánynak csupán politikai okokból leendő lemondását teheti szükségessé, ennél fogva az ily értelemben vett ministeri felelősséget politikai felelősségnek nevezzük.

Ha a ministerium bizalomvesztés következtében lemond, azt kormánybukásnak mondjuk.

Kormánybuktatásra mindenütt, így nálunk is, a képviselőház van illetékesnek elismerve, mert a képviselőház a nemzeti akaratsnak tulajdonképeni letéteményese, és a politikai súly ennél fogva itt találja nehézkedési pontját. A főrendiház magatartása mindenesetre befolyásolja a kormány állásának szilárdságát, mint hogy azonban a főrendiház nem a nép választott képviselőiből, hanem személyes jogon meghívott egyénekből áll, nem lehet hivatva arra, hogy a képviselőház akarata ellenére ministeriumot buktasson.

A magyar ministerek politikai felelőssége — habár törvényben kimondva nincs — minden kétségen fölül áll.

A közös ministerek politikai felelősségének kérdése azonban nem ily egyszerű. A közös ministerium ugyanis nem az országgyűlés testéből nő ki és így nem annyira politikai, mint inkább administratív ministerium, mely a magyar ministeriumtól eltérő politikát nem űzhet, mert hiszen a magyar ministerium az országgyűlésnek a külügyi és hadügyi politikáért is felelős.

Ebből folyólag tehát a közös ministerek a magyar mi-

nisteriummal szemben bizonyos felelősségi viszonyban állanak és így a magyar ministerium közvetítésével a magyar országgyűléstől is némi függésbe jutnak. Ezen függésnek hatályosságát azonban felette csökkenti az, hogy az csak a magyar ministeriumon át érvényesül; továbbá az is, hogy a közös ministerium nemcsak Magyarországnak, hanem Ausztriának is ministeriuma. Mert a most említett okokból a magyar ministerium igen könnyen azon kényszerhelyzetbe jöhet, hogy a közte és a közös ministerium között fölmerült differentiákat takargassa és álláspontjából a közös ministerekkel szemben engedjen, nehogy azoknak nyilvánosságra kerülése válságokat és oly conflictusokat idézzen elő, mely az unio két állama közötti államjogi viszonyra is kihatással lehet.

Tagadhatlan, hogy a közös ministerium a delegatiókkal szemben politikailag is felelős, mert hiszen a delegatiók épen azért ruháztattak fel költségmegszavazási joggal és más oly jogosítványokkal, melyek csak parlamenteket szoktak illetni, hogy a közös ministeriumra az unio két állama törvényhozó testületeinek befolyását érvényesítsék; ámde a magyar és az osztrák érdekek találkozása a közös ügyek terén nem oly szükségképeni, hogy a magyar és az osztrák delegatiók a közös ministerek befolyásolásánál egymást ne contracarirohassák, a mi ezen politikai felelősség hatályosságát felette csökkenti.

Hátra van még azon kérdés, vajjon a horvát-szlavon-dalmát bánt terheli-e politikai felelősség a társországok autonom országgyűlésével szemben.

E czélból mindenekelőtt tisztában kell lennünk a bán állásának természetével és a társországok országgyűléséhez való viszonyával.

A bán a társországok kormányzására hivatott magyar zászlósúr, a ki a magyar-horvát kiegyezési törvény óta a magyar ministerelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett a

magyar király által neveztetik ki, ennél fogva a magyar állam által állittatik a horvát-szlavon autonóm kormányzat élére; nem pedig horvát-szlavon országos főtisztviselő, a ki a társországok országgyűlési többségének vezérférfiai közül neveztetik ki, hogy a többségben levő párt politikáját érvényesítse.

Hiszen a törvény azt sem kívánja, hogy a bán a horvát-szlavon illetőségű állampolgárok közül neveztesse ki, vagy hogy a társországok területén fekvő birtokkal bírjon. És ha politikai okokból figyelembe szokott is vétetni, hogy banná olyan magyar állampolgár neveztetik ki, a ki a társországok területén nagyobb fekvő vagyonnal bír, a horvát viszonyokat ismeri és a horvát nyelvet bírja: mindazonáltal a bán kinevezése nem a horvát-szlavon autonóm országgyűlés pártéletének a következménye.

Ennél fogva azon szoros kapcsolat, mely a magyar minisztérium és a magyar országgyűlés között fennáll, a horvát-szlavon-dalmátországi bán és a társországok országgyűlése között nincsen meg, és így nem lehet meg ennek következménye sem, a bán politikai felelőssége.

Már magában azon körülmény, hogy a bán a társországok országgyűlésének nem jogilag, hanem csak fegyelmileg felelős, mintegy jelzi, hogy a bán a társországok autonóm országgyűlésétől politikailag független, azzal szemben politikai felelősséggel nem tartozik.

III. A ministerek felelőssége azonban a jogi és a politikai felelősséggel kimerítve nincsen. A minister ugyanis épen úgy országos hatóság, hivatal, mint más állami hatósági szervek és így a ministereket azon felelősség is kell, hogy terhelje, mely más hatósági közegeket terhel minden oly hivatali cselekményeikért, melyeket nem rosszhiszeműleg, hanem csupán hibából követnek el és melyek által egyeseknek anyagi kárt vagy más joghátrányt okoznak.

Ily esetekben nem lehet szó az országgyűlés által való

bevadlásról és jogi felelősségre vonásról, mert itt nem alkotmány vagy törvénysértés, hanem a törvény vagy rendelet sérelmes értelmezése forog fenn, mely sérelmes értelmezés ellenében azon bíróságok előtt kell orvoslást keresni, mely bíróságok az alkotmány értelmében az egyén és a hatóságok között felmerült jogvitákban itélni hivatva vannak.

Ott, a hol a közigazgatási bíróságok szervezve vannak, ezen felelősség egész határozottan domborodik ki, minthogy azonban nálunk ez idő szerint a közigazgatási bíróság intézménye csak a pénzügyek terén van létesítve, a ministereknek hatósági cselekményei miatt tartozó felelősségének kérdése tisztázva nincsen, és a jövő törvényhozástól várja a megoldást.

Mindazonáltal a ministereknek mint hatósági közegeknek felelőssége elvben el van ismervé, és nem messze az idő, a mikor az a gyakorlatban is minden téren meg lesz valósítva.

Minthogy az ily értelemben vett felelősségnek célja az, hogy a ministereknek hibás hatósági intézkedései által okozott sérelem orvosoltassék, ezen felelősség leghelyesebben hatósági felelősségnek volna nevezhető.

A hatósági felelősség a sérelmet szenvedő félnek a bíróság előtt emelt panasza alapján érvényesül, melynek eredménye lehet a hibás hatósági intézkedés megsemmisítése, megváltoztatása és az okozott kár megtérítésének kimondása.

A ministerek nem hivatalos cselekményeikért, így pl. közönséges bűntényekért, vétségekért, kihágásokért, továbbá magánjogi kötelezettségeikért, a köztörvények alatt állanak s ehhez képest a közönséges büntető és polgári bíróságok hatóságának vannak alávetve.

A király egyéb tanácsosainak felelőssége.

Alkotmányunk egyik alapelve, hogy a király tanácsosok meghallgatása nélkül országos dolgokban semmit se tegyen. Ezen elv benne rejlik már a vezérek-korabeli alkotmányban, s kifejezésre jut a vérszerződés 3. pontjában, mely szerint azok, kik Árpádot szabadakarattukból urokká választották, se maguk, se maradékaik a vezér tanácsából soha ki ne zársanak.

Ezen elvnek behatása alatt létesítette szent István a királyi tanácsot, melyről törvényeink I. könyve 7. fejezetében (de magnitudine Consilii) a többi közt a következőket írja:

A királyok ugyanis tanácscsal tétetnek királylyá, tanács kormányozza az országokat, védi a hazát, intézi a csatákat, nyeri a győzelmet, űzi el az ellenségeket, szerzi a barátokat, alapít államokat és rombolja le az ellenfelek várait.

Az 1298. évi 23. t.-cz. már határozottan tanácsosok meghallgatására kötelezi a királyt minden országos ügyben, mondván: hogyha a király bármit tenne a mellérendelt tanácsosok meghallgatása nélkül, akár valami nagyobb adomány, akár méltóságok adásában, akár más fontos dolgokban, érvénytelen legyen.

Ugyanezen elvet foglalja magában az 1386. évi 3. t.-cz., melyben a király igéri, hogy a jó tanácsokat követni fogja. Az 1507. évi 5. t.-cz. pedig ezen elvet az 1298. évi 23. t.-czikkel megegyező intézkedésben emeli érvényre.

A II. Lajos alatt hozott tanácstörvényekről, melyek a tanács hatalmát a királyéval egyenlővé tették, nem is tesztek e helyütt említést, mert hiszen azoknak indító oka a király kiskorúságában rejlik és az 1526. évi 1. t.-cz. azoknak hatályát világosan megszüntette. Az elv azonban, mely szerint a király országos dolgokban tanácsosok meghallgatása nél-

kül semmit sem tehet, ez által meg nem szüntettetett, sőt későbbi alkotmányunkban is kifejezésre talál.

Az erdélyi alkotmányban a C. C. 2. R. 1. cz. 15. p. és 1. cz. 11. p. a fejedelmet határozottan a tanácsosok meghallgatásához köti.

Az 1582. évi 1. t.-cz., az 1588. évi 3. t.-cz., az 1608. k. e. 10. t.-cz., a magyar tanács hatáskörének helyreállítását követelik; az 1741. évi 11. t.-cz. pedig fontos állami ügyek elintézésénél a primás, a nádor és az ország főrendei közül másoknak meghallgatását világosan megkívánja.

Mindezekből következik, hogy a király tanácsosok meghallgatása nélkül állami ügyeket nem intézhet. — De kik a király tanácsosai?

Régi törvényeink a tanácsosokat hol az országgyűlés által rendelik választatni, hol azoknak választását a király tetszésére bizzák. Az ausztriai ház uralkodása óta II. Lajosnak 1526. évi törvényei alapján azon elv van elismerve, hogy a király tetszése szerint választja meg tanácsosait. Ezen elvet az 1848. évi III. t.-cz. sem érinti, mert a ministereket, a király szükségképeni tanácsosait is, a király nevezi ki.

A ministerek a királynak már állásuknál fogva is legtermészetesebb tanácsadói. Ők állanak az államkormányzat élén, ők a képviselőház vezéregyéniségei, ennél fogva ők vannak hivatva arra, hogy akár törvényhozási, akár kormányzati kérdésekben a királynak tanácsal szolgáljanak. De a ministerek nemcsak akkor adhatnak tanácsot a királynak, ha arra felszólíttatnak általa, hanem bármikor, ha szükségesnek látják, előállhatnak tanácsaikkal és ezeknek előadását a király meg nem akadályozhatja. Mert ha ezt tenné, az alkotmány szelleme ellen vétene, s a tanács meg nem hallgatása által oly erkölcsi felelősséget háritana magára, a mely a korona tekintélyének is ártalmára volna. De meg a ministerek tanácsának meg nem hallgatása a ministerek iránti bizalmatlan-

ságnak oly éles kifejezése, hogy annak a ministerek lemondását kell maga után vonnia.

A ministerek tanácsát tehát a királynak meg kell hallgatnia, noha annak elfogadására és követésére a király kötelezve nincsen is.

De vannak-e, illetőleg lehetnek-e a királynak a ministereken kívül más tanácsosai is?

A parlamentáris elv talán azt kívánná, hogy ne legyenek, mert csakis így volna elérhető, hogy a király mindig az országgyűlési többség politikai irányának megfelelően befolyásoltassék. Ezzel szemben azonban alkotmányunk nemcsak megengedi, hogy a király más honfiak tanácsát is kikérje, ha szükségét látja, hanem ellenkezőleg az 1741. évi 11. t.-cikkből — mely szerint fontos ügyekben a nádor, primás és *más főrendűek* is meghallgatandók — arra lehet következtetni, hogy a király ne csak azok tanácsával éljen, a kik állásuknál fogva szükségképen tanácsosai, hanem a másokéval is. Ez ugyan a parlamentáris rendszert jóval megelőző törvény, de azért mégis tekintetbe veendő.

Hiszen ha a királynak nem volna szabad mások tanácsával élni, hanem csak a ministerekével, akkor a király az országgyűlés többségben levő pártjának játéklabdájává alacsonyíttatnék és ezen elv kimondása nem volna egyéb, mint olyan egyoldalú párturalomnak rendszeresítése, melytől törvényes eszközökkel szabadulni teljesen lehetetlen volna.

Természetesen, rendes viszonyok között a királynak csak a ministerek tanácsával kell élnie, másoknak tanácsát pedig csak akkor kell meghallgatnia, illetőleg kikérnie, ha a viszonyok azt szükségessé teszik. De vannak oly helyzetek is, a mikor a királynak a ministereken kívül mások tanácsát meghallgatni nemcsak lehet, hanem erkölcsi kötelessége is. Így pl. kormányválságok esetében. Alkotmányunk szelleme ezt nemcsak megengedi, hanem kívánja is, és csak azt kö-

veteli meg elengedhetlenül, hogy magyar ügyekben kizárólag magyarok tanácsával éljen.

Más tanácsosoknak meghallgatása csak akkor volna a parlamentáris alkotmánynak kárára, ha más tanácsosok meghallgatását a király minduntalan igénybe venné és azokra többet adna, mint ministereinek véleményére; mert ezáltal a ministerek vagy függő helyzetbe jutnának a király befolyásosabb tanácsosaitól, vagy a király és az országgyűlés között gyakori surlódások keletkeznének. De ha más tanácsosok csak néha és csak oly dolgokban hallgattatnak meg, a melyeknél főkellék, hogy az egyoldalú pártfelfogás elkerültesse: más tanácsosoknak meghallgatása az alkotmányra nemcsak nem veszélyes, hanem hasznos is. Nem lehet veszélyes először azért, mert ezen más tanácsosok is felelősek az adott tanácsért; másodszer azért, mert a király nem rendelhet el olyat, a miért a felelősséget ministerei, vagy azok egyike, az ellenjegyzés következtében el nem vállalja.

A királynak tanácsosai, ha nem ministerek is, az adott tanácsért az országgyűlésnek felelősek. Az 1298. évi 23. t.-cz., az 1368. évi 3. t.-cz., az 1507. évi 7. és 8. törvényczikkek, továbbá az erdélyi törvények a tanácsosok ezen felelősségét kétségen kívül helyezik. Igaz, hogy ezen törvényeink a Habsburg-ház uralkodása alatt meg nem újítottak, sőt gyakorlatba se vétettek, de hatályon kívül se helyeztetének és így a bennök kifejezett elvnek érvényessége legfeljebb csak akkor volna kétségbevonható, ha elavultnak volna az tekinthető.

De vajjon elavultnak tekinthető-e az olyan törvény, a melynek alapelve épen egy újabb törvény által emeltetik a gyakorlatban is érvényre?! Elavultnak tekinthető-e a tanácsosok felelősségének elve, a mikor az 1848. évi III. t.-cz. a király legtermészetesebb tanácsosainak, a ministereknek felelősségét világosan kimondja?

Természetesen az oly tanácsosokkal szemben, a kik nem

ministerek, a politikai felelősségrevonásnak helye nem lehet, mert ezek nem állásukból kifolyólag tanácsosai a királynak, hanem csupán királyi bizalom következtében és nem mint az országgyűlés bizalmi férfiai és a többség vezeterei, tanácsosai a királynak.

De igenis helye van velük szemben a jogi felelősségrevonásnak, ha t. i. ezen tanácsosok törvény- vagy alkotmány-sértő cselekedetet tanácsolnának a királynak és ez az országgyűlésnek tudomására jutna.

Hogy a felelősségrevonás a nem minister tanácsosokkal szemben miképpen történjék, az újabb törvényeinkben szabályozva nincsen; de ha annak szükségessége és lehetősége előfordulna, leghelyesebb volna a ministerek felelőségéről szóló törvényben foglalt határozmányokat ily esetekben is alkalmazni, mert hiszen e törvény intentiója nemcsak az, hogy a ministerek az országgyűlés által büntethetők legyenek, hanem főképen az, hogy az ország és az alkotmány veszedelmének előidézéseért az országgyűlés előtt mindenki számot adni tartozzék, a ki annak okozója, kivéve a királyt.

Ausztriához való viszonyunk és nemzetiségi viszonyaink befolyása a magyar parlamentarismusra.

Láttuk, hogy a magyar alkotmány a felelős királyság elvéből indult ki, de a király felelősége nem gátolta meg a törvénysértéseket és azon királyaink idejében is, a kik az aranybullát az ellenállási záradékkal együtt erősítették meg, a törvény- és alkotmánysértések egész rendszerrel üzettek, mert a köznemesség nem rendelkezett elég anyagi erővel a királyság és a főnemesség hatalmi túlkapásainak megakadályozására.

Láttuk, hogy a király felelőségének elhalványodása mellett három ízben is tettek kísérletet arra, hogy a király

tanácsosai és a királyi kormányzat felelőssége domborították ki; mindazonáltal az ez irányban hozott törvények nem voltak képesek létrehozni a kívánt eredményt, mert mindannyiszor a külföldi beavatkozások és a féktelenkedő főnemességnek rendkívüli nagy hatalma és önzése a köznemesség törekvéseit lehetetlenné tette és a törvényeket kijátszotta. Az ausztriai ház trónrajutása óta pedig oly visszafejlődés volt észlelhető a magyar alkotmányon, hogy a tanácsosok felelősségének elvét kimondó törvényeinknek megújítását egész a múlt század közepéig meg sem kísértették.

Láttuk, hogy Erdélyben, a hol a főnemesség nem volt oly hatalmas, mint Magyarországon, a tanácsosok felelősségének elvén alapuló alkotmányos élet elég erőteljesen fejlődött, de ezen fejlődés itt is azonnal fennakadt, sőt visszament, mihelyt Erdély az ausztriai ház uralma alá került. Fennakadt pedig azért, mert a hatalmuk súlypontját külföldön bíró, abszolút uralomra törekvő uralkodók elég anyagi erővel is rendelkeztek arra, hogy a nemzet törekvéseinek megvalósulását más téren is megakadályozhassák, annál inkább törekedtek tehát megakadályozni az oly törekvéseket, melyek az abszolút uralom megalapításának még reményét is megsemmisíthették volna.

Hogy a magyar alkotmány végképen meg nem semmisült, azt a szatmári békéig főképen a nemzeti fölkelési háborúknak köszönhetni, azután pedig csupán a megyei rendszer, illetőleg a megyék passiv ellenállása és a megyei követek fegyelmi felelőssége, vagyis az utasítási rendszer szolgált az abszolutizmusnak legyőzhetlen akadályául.

Az utasítási rendszer mentette meg Magyarországot attól, hogy országgyűlése oly törvényt alkosson, mely a magyar alkotmányt teljesen hasznavehetlenné tette volna, vagy az országnak az osztrák birodalomba való beolvadását kimondta volna, miként az írlandi parlament 1801-ben az Angliá-

val való egyesülést. Mert az eszközökben nem válogató idegen hatalom bizonyára megkísértette volna a követek többségét valami módon megnyerni e tervnek, vagy megvesztegetni őket, miután a főnemesség nagy része már úgysis meg volt nyerve az udvar terveinek, de a megyék nemessége nagy tömegét ilyes czélok elérésére lekenyerezni, vagy lekenyerezésére még csak gondolni is lehetetlen vala.

A passiv ellenállás tartott 1848-ig. Az ezen időben lefolyt európai nagy események hatása alatt Magyarország egy erőteljes akaratnyilvánítással vívta ki magának a parlamentaris kormányrendszert, melyet szerencsésebb viszonyok között bizonyára évszázadok során történelmileg fejlesztett volna ki ősi alkotmányából a mai viszonyoknak megfelelő alkotmányos intézményé, mert hiszen a parlamentarismus alapelve, a király tanácsosainak és a királyi kormányzatnak felelőssége, ősi alkotmányunkban sem volt ismeretlen vagy idegen fogalom.

Mi tette a parlamentarismust mintaintézménynyé Angliában? Nem egyéb, mint az, hogy ezen intézmény ott történelmileg fejlődött, a viszonyokhoz alakult, a nemzet hozzá nevelődött, a parlamentarismus vérévé vált az angol nemzetnek, s az intézmények és a viszonyok kölcsönhatása következtében oly erőteljes közszellem fejlődött ki a társadalom minden rétegében, a mely mellett a pártok legelkeseredettebb parlamenti harczában sem téveszti senki sem szem elől a nemzeti érdekeket.

Angliának nem kellett küzdenie saját államiságának feltartásáért, sem állambomlasztó elemekkel, ennél fogva az angol nemzet minden erejét arra fordíthatta, hogy királyainak absolutismusra irányuló törekvéseit megfékezze és a nemzet akaratát minden téren érvényre emelje. Ehhez járult az is, hogy Angliának geographiai fekvése, gyarmati politikája, élénk kereskedelme és ipara vagyonos és független, művelt

és a közügyek iránt érdeklődő középosztályt teremtett, a mi lehetetlenné tette a magánérdekeknek oly csoportosítását, hogy a pártélet alakulásának jegecedési pontjává személyi kérdések váljanak s a parlamentarismussal járó és elkerülhetlen corruptio állandóvá, mintegy pártpolitikai alapelvvé legyen.

De Magyarországon kezdve a XVII. századtól, oly éles volt az ellentét a politikai pártok között, hogy azok egymásnak nem is ellenzékeit, hanem ellenségeit képezték, s az absolutismus barátai egyúttal a honnak ellenségei, a nemzeti politika hívei pedig a külérőre támaszkodó királyi hatalomnak és az absolutismus híveinek fegyveres ellenfelei voltak egész 1711-ig. Ezen időtől fogva pedig 1848-ig a magyar országgyűlési pártok, a mennyiben azokat pártoknak nevezni lehet, nem a szerint alakultak, hogy ugyanazon czélnek, a nemzeti megerősödés előmozdításának elérésére különböző eszközöket tartottak volna helyesnek; hanem az egyik párt, mely az alsó táblán volt túlsúlyban, a nemzeti aspiratiók előmozdításán fáradozott, a másik párt, mely a főrendi táblán volt túlsúlyban, nemzeti érzületéből kivetkőzve, a magyar államügyeket is intéző idegen bécsi kormánynak kész szolgálja volt, a miért is méltán nevezhető hazafiatlannak és nemzetellenesnek. Az 1848-ik évi vívmányok e hazafiatlan pártot, de ezzel együtt a mérsékelt elemeket is, kik a 40-es években a Széchenyi politikai irányát pártolták, leszoritották a szereplés teréről, úgy hogy az 1848. évi országgyűlésen alig volt ellenzék, mert hiszen a nemzet mihamar nyílt háborúba bonyolódott dynastiájával és Ausztriával.

Az 1849-ik évi szomorú események mihamar véget vetettek a magyar alkotmányos életnek, de nem az absolut királyság elvének győzedelme, hanem Ausztria hódítása és a nem magyarajkú nemzetiségek lázadása következtében.

Az 1867-ik évi kiegyezés visszaszerezte ugyan szá-

munkra az 1848-ban kivívott parlamentarizmus alkotmányt, de nem szerezte vissza azon alapföltételeket, melyek a parlamentarizmus egészséges fejlődését lehetségessé tehetnék. Ismétlődött a régi helyzet, csak hogy más tényezők közrehatásával.

A míg ugyanis hajdan a köznemesség és a királyság közötti alkotmányjogi küzdelemben az egyensúly és harmónia helyreállítását a külföldi befolyás és a főnemesség állambomlasztó szereplése gátolta meg; úgy 1867 óta az osztrák államférfiak azon törekvése, mely arra irányul, hogy Magyarország erői Ausztria javára aknáztassanak ki, és a nem magyarajkú nemzetiségek társadalmi szervezkedése folytán egyre növekedő állambomlasztó törekvések gátolják meg azt, hogy a magyar parlamentarizmus egészségesen fejlődhesse.

Az osztrák államférfiak ki vannak ugyan zárva abból, hogy Magyarország belügyeibe közvetlenül avatkozzanak, mindazonáltal módjukban áll az uralkodóra is oly befolyást gyakorolni, melynek segítségével azon ügyekben, a melyek a kereskedelmi és vámszövetség következtében Magyarország és Ausztria között egyetértőleg intézendők, a magyar ministerium törekvéseinek útjába akadályokat gördíthetnek, vagy a magyar ministeriumot kényszerhelyzetbe hozhatják.

Ha a hatalom 1848, illetőleg 1867 előtt Magyarország részén lett volna és az uralkodó Magyarországon székelne, épen úgy volna a magyar ministerium előnyös helyzetben az osztrák felett, mint a mily előnyben van ma az osztrák a magyar felett, mert a hatalom a mohácsi vész óta mindig Ausztria részén volt egész 1867-ig.

A nem magyar elemek a magyarajkú népességgel békében éltek a 40-es évekig. Ekkor azonban az újra ébredő magyar nemzeti öntudat ellensúlyozására az abszolutizmus emberei a magyarság ellen lázították a nem magyar ajkú lakosságot, s azóta ezek körében állandó az izgatás a magyar állameszme ellen. Ausztria keményen bünhődik azért, hogy

szomszédjára rágyújtotta a házat, mert a nemzetiségi izgatás lángjai oda is átcaptak és teljes felbontással fenyegetik az állami egységet ott is.

De a míg ott a dynastia azon összetartó kapocs, mely a nemzetiségi törekvések ellenében az állami egységet fentartja és megóvja; addig Magyarországon csakis a magyar nemzeti érzület és a magyar faj hegemoniája tarthatja fenn az államot, már pedig épen ez az, a mi ellen a nemzetiségi izgatás folyik.

Ezen körülmények minden magyar kormányt igen kényes helyzetbe hoznak, mert Ausztriával szemben csak akkor van erős állása, ha igen nagy országgyűlési többség felett rendelkezik, a nemzetiségi állambomlasztó törekvések ellenében pedig csak úgy léphet fel, ha kezében nagy központi hatalom van összpontosítva. De a magyar elem az ily erős kormányhatalommal megbarátkozni nem tud, nem akar, tehát ellenzékbe megy.

Mint hogy pedig az az elem, mely hazánkat és alkotmányát négy századon át fentartotta, t. i. a köznemesség, anyagilag tönkrement és újabb, nemzeti traditióktól áthatott, s szellemi fölénye következtében a nagy tömegek felett vezérszerepet vinni képes, e mellett anyagilag független magyar középosztály még nem keletkezett; oly néposztály, mely akár a külső beavatkozásokkal, akár a belső állambomlasztó elemekkel társadalmi úton megküzdeni képes volna, ez időben még nincsen: ennél fogva a politikai élet vezetői arra vannak utalva, hogy a hatalom megszerzésére és fentartására azon tényezőket is felhasználják, a mely tényezőkkel pactálni egy erőteljes magyar középosztály létezése esetén sem megengedhető, sem lehetséges nem volna.

Az 1867-ik évi kiegyezés — bármit mondjanak arról ellenségei vagy barátai — nem tekinthető egyébnek, mint compromissumnak az osztrák centralista törekvések és a magyar állami egység és önállóság között. — A kiegyezés

jogilag megmenti ugyan a magyar állami önállóság és állami egység elvét. de az ország politikai függetlensége tekintetében különösen a közös hadsereg és a delegatio intézménye következtében, a politikai egység tekintetében pedig a horvát-szlavon kiegyezés következtében, az 1848-ik évi alkotásokkal szemben mégis csak visszaesésnek volt tekinthető és mintegy árát képezte a parlamentáris alkotmány helyreállításának. Ez az oka annak, hogy nem volt képes megnyerni az egész nemzet osztatlan tetszését.

Az uralkodó, a ki egész 1867-ig az osztrák centralista államférfiak befolyása alatt állott, nem belső okokból engedett az alkotmány helyreállítására irányuló törekvéseknek, hanem külső okok kényszerhatása alatt látta be azt, hogy a ki nem békitett Magyarország nem támasza, hanem veszedelme az uralkodóház hatalmának. Viszont a magyar nemzet sem Ausztria iránti rokonszenvből ment bele abba, hogy a két állam közös ügyei közös organumok által intéztessenek és hogy a hadsereg közössége elfogadtassék, s a kereskedelmi és vámszövetség létesíttessék és az osztrák államadóságok terheinek egy része elvállaltassék, hanem a viszonyok által kényszerítve, exponált geographiai fekvésünknek, nemzeti erőnk csekélységének és más, természetes szövetségesek hiányának tudata által indítatva és ahhoz mint fenmaradásunk végső eszközehez folyamodva.

A bécsi udvari körök nem bíztak az önállóságra törekvő Magyarországnak az uralkodóház iránti hűségében, viszont a nemzet nem érezte magát elég erősnek arra, hogy fenmaradásának veszélyeztetése nélkül minden alkut visszutasíthasson.

Az eredmény az lett, hogy a bécsi udvari körök bizalmatlansággal nézték az önálló alkotmányos Magyarországot feleledését, a magyar nemzetnek pedig egy nagy része, egy eléggé erőteljes párt, keveselte a kiegyezést és folytonosan támadta azt.

A míg tehát a kiegyezés bizonyos tételei mintegy az uralkodó részéről követelt és megállapított árát képezték a magyar parlamentáris alkotmány helyreállításának, addig másrésztől a kiegyezés vált a magyar pártéletnek jegecedési pontjává.

Ily körülmények között tehát az ellenzék nem csupán a kormány politikájának, hanem azon alapnak is többé-kevésbé ellenzékét képezte, a mely alapon az uralkodó és nemzet kibékültek egymással és a mely alapon az uralkodó magát magyar királylyá koronáztatta, mely alapot úgy lát-szott fölfogni, mint a parlamentáris alkotmány visszaállítá-sához adott beleegyezésének feltételét; a minek azután az volt a következménye, hogy az ellenzék oly színben tűnt fel és a tekintélyesebb ellenzéki pártok oly színben tűnnek fel ma is, mintha nemcsak a király kormányának, hanem magának a királynak is ellenzékét képeznék.

Ennélfogva a magyar parlamentarismus már csak azért sem fejlődhetett helyes irányban, mert ott, a hol a pártok politikai vitáinak főkérdésében a fejedelem is pártállást lát-szik foglalni: egészséges parlamentarismus nem is képzelhető.

Ennek a helyzetnek ugyanis természetszerű következménye, hogy a nemzeti aspiratiók érvényesítésére irányuló minden oly törekvés, mely, ha csak látszólag is, a kiegyezést veszélylyel fenyegeti, úgy tüntethető fel, mintha az az uralkodóháznak és a fennálló államjognak is ellensége volna, a mi a kormányon levő pártnak az ellenzéki pártokkal szemben a kormányzásra való képesség monopoliumának előnyét biztosítja és a legjelesebb tehetségeknek is kizárja a kormányon való érvényesülését akkor, ha ezek meg nem alkusz-nak a fennálló viszonyokkal és fel nem adják az ellenzéken hirdetett és vallott elveiket.

Egy másik körülmény, mely az egészséges parlamen-tarismust szinte lehetetlenné teszi — mint mondánk — nem-

zetiségi viszonyainkban és némely nem magyarajkú nemzeti-ség állambomlasztó törekvéseiben keresendő.

Az 1868. évi XXX. t.-cz. Horvát-Szlavonországoknak oly önállóságot biztosított, hogy az alapul szolgálhatott a horvát állami különállásra vonatkozó tanok terjesztésére is.

A társországok széleskörű törvényhozási autonómiája következtében ezen országokban Horvát-Szlavonországoknak a magyar államban fennálló közjogi helyzete mellett és ellen külön pártélet keletkezett, mely a magyar pártérettel semmi bensőbb összeköttetésben sincsen. A magyar kormánynak tehát oda kellett hatni, hogy a társországokban legyen egy erőteljes politikai párt, mely a Magyarországgal fennálló állami közösséget fentartani akarja.

Ezen párt ott létre is jött és oly nagy többségben van, hogy azzal szemben a horvát ellenzéki pártok eltörpülnek. Minthogy azonban a magyar országgyűlésre nem közvetlenül a horvát-szlavonországi választókerületek, hanem a horvát országgyűlés collective választja képviselőit, a magyar országgyűlésen Horvát-Szlavonországok szinte kizárólag ezen ott többségben levő párt emberei által vannak képviselve, a kik annak documentálására, hogy Horvát-Szlavonországok részéről a Magyarországgal fennálló állami közösséget fentartani akarják — a nélkül, hogy a magyar pártélet alakulására figyelmet fordítanának — az autonom országgyűlésen elfoglalt pártállásukból kifolyólag mindig a tényleg hatalmon levő kormányt támogatni első és hazafias kötelességüknek ismerik.

Ennek pedig természetes következménye az, hogy a magyar kormány egy a magyar pártérettel összeköttetésben nem álló és tekintélyes számú tagokkal rendelkező párt által is támogatattik, a mi a magyar ellenzéki pártok helyzetét annál is inkább súlyosítja, mert ezen pártnak létezése nemcsak a kormánynak, hanem a magyar állami egységnek is érdekében áll, és így az ellenzék által sem támadható.

Az 1868. évi XLIV. t.-cz. pedig, mely arra törekedett, hogy az 1848-ban fellázadt nemzetiségeket a magyarsággal kibékítse, oly messzire ment a nemzetiségek dédelgetésében, hogy azoknak — különösen egyházi szervezetük segélyével — a magyar társadalomtól különvált társadalmi szervezkedését segítette elő. Ennélfogva a helyett, hogy a magyarságnak azon méltányossága következtében, mely ezen törvényben kifejezésre jut, a különböző nemzetiségek a magyar államesszével kibékültek volna, a méltányosságot a magyarság gyöngeségének tulajdonították, vérszemet kaptak és Magyarország társadalmi és politikai egysége ellen kezdenek működni.

Másrésről a nemzetiségek műveletlenebb elemeinek nagy tömege, épen alacsony műveltségénél és gazdasági életének fejletlenségénél fogva a politikai corruptio eszközeiül igen könnyen felhasználható, minek következtében a nemzetiségek igen sajtyszerű politikai tényezőkké váltak hazánkban.

A míg ugyanis a nemzetiségek állambomlasztó törekvései a kormány hatalmának növelését s ezáltal az egyoldalú párturalom biztosítását tüntették fel egyetlen módnak a magyar állami egység biztosítására, addig másrésről épen a nemzetiségeknek a magyar fajnál tetemesen műveletlenebb elemei váltak az egyoldalú párturalom fenmaradásának legerősebb biztosítékává.

Ehhez járul továbbá az is, hogy a már 1848-ban Ausztriából támogatott nemzetiségi mozgalmak elnyomására a még mindig bizalmatlankodó bécsi udvar mind ez ideig nem volt megnyerhető, míg ellenben a magyar nemzeti aspirációk útjába ugyane körökből úgy magában a közös hadsereg intézményében, mint más téren is, nem egy akadály gördítettett, a melyek ellen a magyar kormány actióba lépni a legjobb akarat mellett sem volt, mert nem lehetett elég erős.

A magyar ministeriumnak ugyanis nemcsak a magyar ellenzéki pártokkal kell megküzdenie, hanem azon áramla-

tokkal is, a melyek az uralkodó személyére, mint osztrák császárra befolyással vannak. Minthogy pedig az uralkodó úgy a dynastia hagyományos politikájánál, mint helyzeténél fogva is az osztrák államférfiaknak befolyása alól ki nem vonható, mert hiszen ő egyuttal Ausztriának is fejedelme, az osztrák államférfiak pedig minden oly kérdésben, mely a magyar állami önállóság megerősödését van hivatva előmozdítani, a birodalmi egység létesítésére irányzott politikájoknál fogva Magyarországgal ellenséges álláspontot foglalnak el; ennél fogva az oly magyar ministerium, mely ezen különösen magyar nemzeti érdekekben merev álláspontra helyezkednék, ki volna téve annak, hogy befolyását kockáára téve, állását elhagyni kényszerüljön és a nemzet és uralkodója között a bizalmatlanságot újra felélesztve, Magyarország sorsát bizonytalan esélyeknek tegye ki és a más téren elért haladást, mely végeredményében mégis csak nemzeti megerősödésünkre vezet, veszélyeztesse.

De meg a múlt idők emléke még mindig kihat a jelen politikai viszonyok alakulására, s okot szolgáltat arra, hogy a pártok a politikai viták heves küzdelmeiben az eszközöket sem válogatva törjenek egymás ellen, s egyik párt a másiknak intenciói felől a sajtó segítségével a közönség kevésbbé intelligens elemeit megtéveszse.

Ezen körülmények felette káros hatással vannak a magyar parlamentarismusra, mert a választásoknál a visszaéléseket, a corruptiót rendszeresítik; mert az egyoldalú párturalom folytán a kormányválságokat a kormányon levő párt belügyévé degradálják, mert a király személyét a pártharcokba belevonják; mert egyrészt elbizakodottságot, másrészt elkeseredést és elcsüggedést hoznak létre; végeredményökben pedig odahatnak, hogy egészséges nemzeti közvélemény, mely az országgyűlési többséget befolyásolni képes, nem keletkezhetik, a miért azután a képviselő és választói között nincs meg a

kivánatos folytonos kölesönhatás, úgy hogy a képviselőknek választóival szemben egy egészséges parlamentáris alkotmányban nélkülözhetlen politikai felelőssége Magyarországon a közelmult időkben már a minimumra szállott s annak helyét más tényezők iránti erkölcsi függés foglalta el.

Ez az oka annak, hogy sokan vannak, a kik azt tartják, hogy a parlamentaris kormányrendszer a magyar nemzet természetének és viszonyainak meg nem felel, hogy a nemzeti akarat érvényesítésére képtelen, hogy alkotmányunkat holt betűvé, alkotmányos formába bujtatott absolutismussá teszi.

Ezen felfogás azonban kislelkűségből származó óriási tévedés. Mert ha a parlamentaris kormányrendszer oly népeknél is hasznosnak bizonyult, a melyeknek történelmében a felelősség elve érvényesülésének, a parlamentarismus eszméjének nyomai sem lelhetők fel, annál inkább be kell annak válni nálunk, a hol annak történelmi előzményei vannak.

De mint minden újnak látszó intézmény csak hosszabb idejű fennállás és a nemzet történelmi traditióival való összekapcsolódása után simulhat és alakulhat a már fennállott viszonyokhoz, úgy a parlamentaris kormányzati rendszer sem teremheti meg mindjárt azon gyümölcsöket, melyek a kinövésnek káros hatását tetemesen felülműlják.

Hiszen a királyság intézménye sem vált be mindjárt nálunk magyaroknál, a mit a Szt. Lászlóig húzódó folytonos trónvillongások bizonyítanak és alig egy százados fennállás után még is az bizonyult nemzetünk fenmaradásának leg-hatalmasabb oszlopául.

A mi egy egészséges parlamenti életnek alapfeltételét képezi, az egy anyagilag független, szellemileg művelt, traditióban nemzeti középosztály, melynek felette segélyére lehet egy vagyonos nemzeti aristokratia.

A magyar vagyonos aristokrátiának azonban csak egy

része nemzeti, a túlnyomó rész pedig nem bír érzékkel a magyar nemzeti hagyományok iránt. Épen azért a mai főrendiház nem felel meg a nemzeti követelményeknek, mert annak egy tekintélyes része nem a magyar nemzeti hagyományokat, hanem az osztrák udvari befolyást és a klerikális körök befolyását képviseli a magyar országgyűlésen, ennél fogva a főrendiház a magyar parlamentarizmus életben üdvösen mindaddig nem működhetik, a míg abban a magyar nemzeti közvélemény befolyása a mainál sokkal nagyobb mérvben biztosítva nincsen és hivatásának, t. i. hogy az alkotmány őréül szolgáljon, mindaddig nem fog megfelelni, a míg abban a nemzet történelmi tradícióit képviselő elemek túlnyomó számmal képviselve nincsenek.

Mint hogy pedig sem a születési, sem a vagyoni arisztokrácia, a magyar nemzet történelmi tradícióit eléggé nem képviselik, a magyar főrendiházból, hogy hivatásának megfelelhessen, ezen elemeknek ki kell maradniok és újakkal kell pótoltatniok.

A vármegyék voltak a multban azon politikai közületek, a melyeknek a magyar alkotmányos élet fentartásában legfőbb szerep jutott. A vármegyékben a mult hagyományai még ma is igen erőteljesek. Azok az elemek, a melyek a magyar politikai életben a főszerepet játszották a multban, a középvagyonú földbirtokos osztály, a még tönkre nem ment magyar köznemesség és a magyar főnemességnek azon része, mely a magyar történelmi hagyományoknak hódolva, a közügyekben tevékeny részt vett, ma is főképen a vármegyében érvényesül, úgy hogy a vármegye ma is inkább a magyar nemzeti hagyományokhoz legközelebb álló elemeknek politikai közületét, mint közigazgatási középhatóságot képez. Mert hiszen a vármegyei tisztviselők ma már annyira alá vannak vetve a központi kormánynak, hogy a vármegye ma már inkább csak formailag közigazgatási tényező. De politikai

tényező nem szűnt meg lenni, daczára annak, hogy követküldési és utasítási jogát elvesztette.

Ennélfogva a köztörvényhatóságok, melyekben a vármegyék túlnyomóak, volnának leginkább alkalmasak arra, hogy a magyar országgyűlésre oly elemeket juttassanak, a kik különösen a nemzeti hagyományokat képviseljek és a magyar alkotmány őreiül szerepeljenek, a vármegyék tehát főképen a magyar értelmiség politikai közületeivé volnának szervezendők és a főrendiház újra szervezésénél főképen a törvényhatóságok követeire kellene a súlyt fektetni, mert ezek segítségével a főrendiházban a magyar nemzeti hagyományok képviselői jutnának túlsúlyra és a főrendiház is a közvélemény hatása alá kerülne s így hivatásának inkább állana magaslatán, mint ma.

Nem azt mondjuk ezzel, hogy a megyéknek utasítással ellátható követei üljenek a felsőházban; hanem azt, hogy ott a magyar értelmiségnek a nemzeti közvéleménnyel közvetlen összeköttetésben lévő független elemei foglaljanak helyet, kik a nemzeti tradíciók közvetlen hatása alatt állanak.

Anyagilag független, szellemileg művelt, tradícióiban nemzeti középosztályunk nincsen, mert a régi köznemesség anyagilag tönkrement, új középosztályunk pedig még nem keletkezett.

Az új viszonyok szülte vagyonosabb városi elem ugyanis nem eléggé nemzeti, a régi nemzeti középosztály pedig, ha túlnyomó részben fenn is tartotta szellemi fölényét, elvesztette függetlenségét.

Ez azonban még nem zárja ki, hogy az újonnan keletkező vagyonosabb városi elem nemzetivé váljék és hogy a tönkrement nemesi osztály egy nagy része az újonnan keletkezett vagyonosabb elemekkel összevegyülve, anyagilag ismét függetlenebbé legyen.

A fejlődés ezen iránya már is tapasztalható, s ha ismét létrejön az anyagilag független és a nemzeti tradícióknak hódoló magyar középosztály, a politikai élet képe is meg fog változni, mert a közügyek iránti általános érdeklődés — melynek jelei már most is határozottan mutatkoznak — a társadalom morális hatású eszközeit fogja igénybevenni ott, a hol a képviselőnek választóival szemben fennálló politikai felelőségenek érvényesítésére a jognak szabályai nem elegendők.

A nemzetiségek állambomlasztó törekvései sem lehetnek mindig azon hatással a parlamentáris életre, mint a mi-lyennel jelenleg vannak.

A művelődés terjedésével ugyanis a különböző nemzetiségű polgárok vagy megmagyarosodnak, s ezen esetben a nemzeti aspirációk szolgálatába szegődnek, vagy ha nem magyarosodnak meg, annyira a nemzetiségi törekvések hálójába kerülnek, hogy a képviselőválasztási corruptio eszközeiül felhasználhatók nem lesznek, mivel saját nemzetiségi követeléseiknek megfelelő jelöltek körül lesznek hajlandók csak tömörülni.

Továbbá minél bátrabban ütik föl fejüket az állambomlasztó törekvések, annál erősebb összetartás keletkezik majd a magyarság soraiban, s az újonnan fölmerülő acut jellegű politikai kérdések annyira háttérbe szorítandják a pártok érdekeit és az Ausztriában is egyre erősödő nemzetiségi mozgalmak is oly hatással lehetnek majd az udvari körökre, hogy nemcsak a magyar államnak, hanem a dynastiának is egyedüli megbízható támaszául a magyar elem lesz tekinthető. Ennélfogva a magyar parlamentáris élet is felszabadul az idegen nyomás alól, s támogatva a nemzeti irányú és anyagilag független magyar középosztálynak közszereplése által, bekövetkezik nálunk is az, hogy a parlamenti többség a hamisítatlan nemzeti közvéleménynek, a ministerium pedig a parlamenti többségnek lesz kifolyása és a magyar nemzet,

mely annyi vihart állt ki, az új ezredévben megizmosodva, vagyoniilag megerősödve, nemzetileg egygyé forrva, intézményeiben megtisztulva fog megjelenni a világ előtt, bebizonyítani azt: hogy életrevaló faj, mely hivatva van arra, hogy a Duna középmedencéjében államot alkosson, arra a saját nemzeti jellegét nyomja rá és abban a saját akaratát elvégre is érvényesítse, hatályosabban, mint érvényesítette a mohácsi vész előtt.

A mely nemzet kiállotta a tatárjárást és mégsem pusztult el; a mely nemzet három századon át harczolt oly hatalom ellen, mint a török és ugyanannyi ideig sinylette a német jármot, s nemzetiségét és alkotmányos jogait mégis meg tudta őrizni; a mely nemzet átszenvedte a III. András, V. László és a Jagellók korabeli anarchiát és mégsem bomlott fel; az a nemzet képes lesz megküzdeni ezentúl is akár az osztrák államférfiak központosítási-, akár a nemzetiségek állambomlasztó törekvéseivel szemben, mert van benne élet-erő, uralkodási képesség és szabadságszeretet.

Ha meg birtunk küzdeni a mindenfelől fejünk felett csapkodó ellenséges áramlatokkal akkor, a mikor a felelőség elve a lehetőségig ki volt küszöbölve alkotmányos jogrendszerünkben, annál inkább leszünk képesek azokkal megküzdeni ma, a mikor egész alkotmányos életünk arra van alapítva, hogy a nemzetnek joga és módja is van ahhoz, hogy sáfárait felelősségre vonja, a mikor akarja. A parlamentarismus jövőjében csak a kishitűek kételkedhetnek, de a ki ismeri azt az erkölcsi erőt, mely a jogban lakozik és a ki ismeri a magyar faj életképességét és nemzetünk azon sajátját, melynél fogva annál nagyobb erőt képes kifejteni önfentartása érdekében, minél erősebbek a csapások, melyek érik, az bizalommal tekint a jövőbe és hisz a nagy Széchenyi jövődőlésében: «Magyarország nem volt, hanem lesz».

Dr. Ferdinandy Géza.

AZ AESTHETIKAI ÉRZÉSEK PSYCHOLOGIÁJA.

— Második közlemény. —

Physicalis kutatás.

Általános rész.

A szépézés vizsgálatánál először magát *a hatást* fogjuk kutatás tárgyává tenni, mely e szép érzést előidézi. A hatást, mikor érzés előidéző, physiologiai s psychikai szóval *ingernek* nevezzük. A fennebbieken kitűnt, hogy hatással ránk csak a változó, szóval a mozgásban levő valóság lehet, hogy csak mozgáshatás létezik, e szerint *minden inger mozgáshatás*.

A physika a természettudományok családjának azon tagja, mely ép a testek *külső változásaival*, azon tünetmennyekkel foglalkozik, melyek előidézői és kísérői a testek *külső állapotának, megváltozásának*. A természet változásainak tudománya, mathemathikája. Tárgya *a változó anyag* és ez az, a mi hatással lehet ránk. Csak változásokat fogunk föl. Az anyag ily külső változása *a mozgás*. Bármily jelenség, tünetmenny mozgás vagy mozgásra vezethető vissza. A mozgás ismeretlen okát *erőnek* mondjuk, mely voltaképp oly nem létező, methaphysikai fogalom, milyennel még fogunk találkozni a tér s idő kérdésénél. Nos hát ez az erő, ez ismeretlen mozgás-ok nyilatkozik, mint *tömeg-erély* és *moleculá-*